

UOT: 336.64;336.714

KƏND TƏSƏRRÜFATININ İNTENSİVLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ İNVESTİSİYA QOYULUŞLARININ ROLU

İLHAN ALTINTAŞ
Az.ETKTİ və Tİ

Kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi sahə vahidini və mal-qaranın baş sayını artırmadan məhsuldarlığın səviyyəsinin yüksəldilməsi hesabına məhsul istehsalının artırılmasını özündə əks etdirir. Bu isə kənd təsərrüfatına investisiya qoyuluşlarının yüksəldilməsi ilə sıx bağlıdır. Məqalədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının intensivləşdirilməsində investisiya qoyuluşlarından bəhs edilir.

Açar sözlər: kənd təsərrüfatı, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, intensivləşmə, investisiyalaşdırma, investisiya qoyuluşları, iqtisadi artım, geniş təkrar istehsal, tənzimlənmə

Kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi sahəsində investisiya qoyuluşlarının rolu ilə bağlı uzun müddət formalaşmış təcrübənin bəzi məqamları üzərində xüsusi dayanmağı vacib hesab edirik. Belə ki, 1991-ci ilə qədər keçmiş Sovetlər Birliyində mövcud olmuş ictimai mülkiyyət və eləcə də mərkəzləşdirilmiş inzibati metodların hakim mövqe tutması investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində də tam mənası ilə planlı iqtisadiyyatın tələblərinin ön plana çəkilməsinə səbəb olmuşdur. Bu sistemin əsasını bu və ya digər investisiya layihələrinin reallaşdırılmasında bütövlükdə xalq təsərrüfatı effektivliyinin kriteriyaları təşkil edir. Bu baxımdan mərkəzləşdirilmiş iqtisadi münasibətlər şəraitində kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi prinsipləri kifayət qədər geniş şəkildə tətbiq edilmişdir. Kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin hesablanması baza metodu kimi çəkilən xərclər metodu əsas götürülmüşdür ki, bunun da əsasını kapital qoyuluşlarının ödəmə normalarından istifadə edilməsi təşkil edir. Bu ilk növbədə cari istehsal xərclərinin və kapital qoyuluşlarının məcmusunun normativ səmərəlilik göstəricilərinə olan nisbəti kimi xarakterizə edilir. (1.s 44)

Araşdırmalar göstərir ki, göstərilən metodika bazar təsərrüfatçılıq sisteminin tələblərinə cavab vermir və bu baxımdan ssuda kapitalının dəyərini də nəzərə almır. Bütün bunların nəticəsində də xüsusilə kənd təsərrüfatında transformasiya yönümlü dəyişikliklərin həyata keçirildiyi dövrdə intensivləşmənin fond tutumu göstəricisi hakim mövqe tutmuş və bu da kənd təsərrüfatında investisiyaların səmərəliliyinin aşağı salınmasına gətirib çıxarmışdır. Təhlil göstərir ki, 1965-1978-ci illərdə kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların fondla təmin olunması təxminən 3 dəfəyə qədər artmışdır. Bunun da nəticəsində kənd təsərrüfatına yararlı torpaqların hər 100 hektarına istehsal edilən ümumi məhsulun həcmi təxminən 42% yüksəlmişdir. Təbii ki, 1965-ci ildə hər hektar hesabı ilə fondların hər manatına 1,34 manatlıq ümumi məhsul istehsal edilmişdirsə,

1978-ci ildə bu göstərici 0,63 manat təşkil etmişdir. Bunun nəticəsidir ki, 1 hektar hesabı ilə fondqaytarma təxminən qeyd olunan dövrdə 2,1 dəfəyə qədər aşağı düşmüşdür. Eyni zamanda onu da qeyd etmək lazımdır ki, qeyd olunan dövrdə əməyin fondla silahlanma səviyyəsi 3,1 dəfə artdığı halda, əmək məhsuldarlığının səviyyəsi yalnız 1,8 dəfə yüksəlmişdir. (2.s. 208)

Qeyd etməyi vacib hesab edirik ki, kənd təsərrüfatına əsaslı kapital qoyuluşlarının həcmi azalması demək olar ki, 70-ci illərlə müqayisədə 80-ci illərin ortalarında da müəyyən qədər müşahidə edilmişdir. belə ki, kənd təsərrüfatına yönəldilən məcmu kapital qoyuluşlarının xüsusi çəkisi 1976-80-cı illərdə 19,7% təşkil etmişdirsə, 86-90-cı illərdə bu göstərici 17%-ə qədər aşağı düşmüşdür. Kənd təsərrüfatında əsas istehsal fondlarının hər manatına kapital qoyuluşlarının həcmi qeyd olunan dövrdə 0, 13 manatdan, 0,10 manata qədər aşağı düşmüş, daha doğrusu sahədə əsas fondların yeniləşmə əmsalının azalması demək olar ki, 7,7% təşkil etmişdir. Bu göstərici 1970-ci illə müqayisədə demək olark i, 2 dəfəyə qədər aşağı düşmüşdür. 1988-90-cı illərdə isə kənd təsərrüfatında istifadə olunan traktorların demək olar ki, 27%-i özünün amortizasiya normasını keçmiş, daha doğrusu köhnəlmişdir. (3. s 46)

Aparılan araşdırmalardan belə qənaətə gəlmək olar ki, ötən əsrin 70-80-ci illərində dövlət tərəfindən həyata keçirilən investisiya qoyuluşları ilk növbədə passiv əsas vəsaitlərin tikintisinə və istifadəsinə kapital qoyuluşları kimi yönəldilmişdir. Belə ki, xüsusilə heyvandarlıq komplekslərinin inşa edilməsi, digər istehsal infrastrukturalarının formalaşdırılması ilə bağlı kifayət qədər bahalı bina və avadanlıqlar qurulub yaradılmışdır. Əslində bütün bunlar kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin aşağı düşməsinə o dərəcədə də təsir göstərməmişdir.

Ötən əsrin 80-ci illərində isə kənd təsərrüfatında əsaslı kapital qoyuluşu və istehsalın intensivləşdirilməsi baxımından kifayət qədər müsbət və destruktiv

tendensiyalar özünü büruzə vermişdir. Belə ki, ilk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, intensivləşmə prosesinin modelləşdirilməsinin elmi səviyyəsinin yüksəldilməsi və elmi texniki potensialın artırılması istiqamətində müəyyən tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bundan əlavə aqrar sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin tam iqtisadi müstəqilliyi nəzərə alınmaqla, eləcə də mülkiyyət münasibətlərinin tədrici olaraq dəyişdirilməsi əsasında istehsalın intensivləşdirilməsinə və investisiya qoyuluşlarının artırılmasına istiqamətlənmiş modelləşdirmə tədbirləri həyata keçirməyə başlamışdır. Lakin bununla belə XX əsrin 80-ci illərinin sonlarından etibarən keçmiş Sovetlər Birliyinin iqtisadiyyatında həyata keçirilən yenidənqurma proseslərinin davama dirənməsi, son nəticədə kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi prosesinin də davamlı olaraq zəifləməsinə və kifayət qədər tənəzzülə uğramasına gətirib çıxarmışdır.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatının səmərəli fəaliyyət göstərməsi ilk növbədə intensiv texnologiyaların tətbiq edilməsinə və sahəyə investisiya qoyuluşlarının artırılmasını tələb edir. Bu baxımdan kənd təsərrüfatında investisiya proseslərinin reallaşdırılmasına keyfiyyətə yeni yanaşmanın tətbiq edilməsi obyektiv labüdlüyə çevrilir. Odur ki, kənd təsərrüfatında investisiya proseslərinin reallaşdırılmasına istiqamətlənmiş yeni yanaşma strategiyasının işlənilməsinin zəruriliyi həm də kənd təsərrüfatında investisiya qoyuluşlarının həcmində kəskin şəkildə azalması ilə də şərtlənir. Prosesə ümumi kontekstdən yanaşdıqda belə qənaətə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatında müasir investisiya situasiyası demək olar ki, uzunmüddətli kreditləşmə prosesinin reallaşdırılmaması ilə də səciyyələnir. Daha doğrusu xüsusilə regional aspektlərdə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının uzunmüddətli kreditləşdirmə resursları ilə təmin edilməməsi son nəticədə kapital resurslarına olan tələbatın ödənilməsində problemlər yaradır.

Kənd təsərrüfatında müasir investisiya situasiyasını şərtləndirən ən mühüm cəhətlərdən biri də kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının sərəncamında olan torpaq sahələrinin məhdudluğudur. Məhz belə bir şəraitdə kənd təsərrüfatında növbəli əkin dövriyyəsini tətbiq etmək, eləcə də torpaqların münbütllüyünü qorumaq və digər bu kimi tədbirləri effektiv şəkildə reallaşdırmaq mümkün olmur. Eyni zamanda kiçik sahə vahidinə texniki resurslardan səmərəli istifadə etmək və mütərəqqi texnologiyaları tətbiq etmək də çətinləşir. Odur ki, kənd təsərrüfatında investisiya qoyuluşlarının sürətləndirilməsi və investisiya proseslərinin stimullaşdırılması məqsədilə zəruri institusional dəyişikliklərin həyata keçirilməsi də vacibdir. Bu institusional dəyişikliklər ilk növbədə kənd təsərrüfatında kooperasiya münasibətlərinin stimullaşdırılması ilə müşayiət olunmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki,

kənd təsərrüfatında əsas kapitalın geniş təkrar istehsalını həyata keçirmədən və bu sahədə zəruri keyfiyyət dəyişiklikləri həyata keçirmədən xalq təsərrüfatının digər sahələri ilə kənd təsərrüfatı arasında iqtisadi artımın səviyyəsindəki kəskin fərqləri aradan qaldırmaq mümkün olmayacaqdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, xüsusilə aqrar islahatların ilkin dövrlərində kənd təsərrüfatının maddi-texniki resurslarla olan təchizatında problemlər yaşanmış, eləcə də aqrotexniki tədbirləri həyata keçirmək üçün zəruri vəsait belə çatışmamışdır. Daha doğrusu hətta dövriyyə vəsaitlərinin reallaşdırılmasında problemlər belə yaranmışdır. Xüsusilə dövlət müstəqilliyinin ilkin dövrlərində kombayn, traktor və digər kənd təsərrüfatı maşın və avadanlıqlarının alınmasına sərf edilən kapital qoyuluşlarının həcmi demək olar ki, 80-ci illərin ortaları ilə müqayisədə 17 dəfəyə qədər azalmışdır. Təbii ki, əgər 80-90-cı illərə qədər olan dövrdə ölkə üzrə məcmuü kapital qoyuluşlarının hər 6 manatından biri kənd təsərrüfatına yönəldilirdisə, hal-hazırda bu göstərici demək olar ki, 30 manatdan bir olmaqdadır. Bu isə ona gətirib çıxarmışdır ki, iqtisadiyyatın mühüm və strateji əhəmiyyətli sahəsi olan kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın digər sferaları ilə müqayisədə kapital resurslarına olan ehtiyacların ödənilməsi baxımından kifayət qədər kritik bir duruma düşmüşdür. Bundan əlavə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının bazara daxilolma ilə bağlı start şəraiti də kifayət qədər problemlərlə müşayiət olunur. Bu baxımdan iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə kənd təsərrüfatı və eləcə də bu sahədə fəaliyyət göstərən istehsal vahidləri bazar şəraitinin kifayət qədər ləng adaptasiyası ilə fərqlənir. Nəzərə almaq lazımdır ki, sənayedə əsas etibarilə istehsal fəaliyyətinə yönəlmə, eləcə də assortimentin dəyişməsi, əsas kapitalın monevri və digər ehtiyatlar hesabına minimum potensial imkanlar mövcud olduğu halda kənd təsərrüfatında demək olar ki, bu qəbildən olan monevrlər kifayət qədər limitləşdirilmişdir və bir sıra hallarda istisnaqlıq təşkil edir. Mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları istehsalın ixtisaslaşmasını demək olar ki, sürətlə dəyişmək iqtidarında olmurlar. Eyni zamanda əmtəə istehsalçıları istehsalın strukturunu dəyişdirmək və eləcə də torpaqların münbütllüyünü qısa zaman kəsiyində yaxşılaşdırmaqla bağlı imkanlara malik deyildir. Ümumiyyətlə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları təbii iqlı şəraitindən əhəmiyyətli dərəcədə asılı olmaqla yanaşı həm də sahənin spesifik xüsusiyyətləri baxımından azgəliqliyə də malikdir.

Aparığımız araşdırmalar göstərir ki, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən kənd təsərrüfatında əsas kapitalla investisiyaların geniş təkrar istehsalın strukturunda kifayət qədər tənəzzül meyilləri özünü büruzə vermişdir. Neqativ tendensiyalar xüsusilə regionlar səviyyəsində özünü büruzə vermiş, kənd

təsərrüfatı istehsalının perspektiv inkişafının qiymətləndirilməsində və eləcə də investisiya prioritetlərinin seçilməsində demək olar ki, tam mənası ilə xautik proseslər yaranmışdır. Uzun müddətli kreditləşmənin rolunun artırılması aspektində demək olar ki, struktur dəyişikliklərinin özünəməxsus tendensiyaları daha çox təsir gücünə malik olmuşdur. Bundan əlavə bank strukturlarının investisiya yatırımları ilə bağlı regional səviyyədə kifayət qədər qeyri-dəqiq strateqiyalar özünü büruzə vermişdir. Belə ki, əgər əvvəlki təsərrüfatçılıq sistemində məqsədli investisiya qoyuluşlarının həyata keçirilməsi, eləcə də uzunmüddətli kreditləşdirmə ilə bağlı cəlbedici bölgələrin mövcudluğu və eləcə də istehsal sahələrinin mövcudluğu prosesləri özünü büruzə verirdisə, aqrar islahatlar prosesində demək olar ki, bütün bunlar praktik olaraq istisnalıq təşkil etmişdir. Bundan əlavə təsərrüfatçılıq hallarının genişlənməsi səbəbindən uzun illər mövcud olan istehsal infrastrukturları dağıdılmış və son nəticədə kənd təsərrüfatında geniş təkrar istehsalın investisiyalasdırılması prosesi demək olar ki, dayandırılmışdır. Ümumiyyətlə kənd təsərrüfatında əsas kapitalın yeniləşdirilməsinə istiqamətlənmiş vəsait qoyuluşlarının davamlı xarakter daşımaması mövcud fondların demək olar ki, texniki baxımdan köhnəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Uzunmüddətli kreditləşdirmə sahəsində də problemlər yaşanmışdır. Belə ki, kredit faizlərinin yüksək olması və eləcə də inflyasiya tendensiyalarının genişlənməsi nəticə etibarilə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin kredit resursları əldə etmək imkanlarını məhdudlaşdırmışdır. Əslində bankların verdikləri kreditlər kənd təsərrüfat müəssisələri üçün demək olar ki, əlçatmaz olmuş və ya iqtisadi cəhətdən özünü doğrultmamışdır.

Ümumiyyətlə istər aqrar islahatlar şəraitində və istərsə də hazırkı bazar iqtisadiyyatının formalaşdığı indiki mərhələdə kənd təsərrüfatı demək olar ki, xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün obyekt rolunu oynamayıdır. Daha doğrusu kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları xarici firmaların investisiya cəlb etməsi baxımından kifayət qədər az cəlbediciliyə malik olmuşdur. Son zamanlar ölkənin aqrar sahəsində xarici kapitalın rolu kifayət qədər məhdud xarakter daşımaqdadır.

Qeyd etmək lazımdır ki, investisiyaların özünəməxsus xüsusiyyətləri baxımından bu prosesin kifayət qədər özünəməxsus pozitiv və neqativ cəhətləri mövcuddur. Bu ilk növbədə onunla xarakterizə edilir ki, xarici investisiyaların cəlb edilməsi ilə bağlı kəmiyyət göstəriciləri mövcuddur ki, bu göstəricilər də əslində sahənin özünəməxsus xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Belə ki, kənd təsərrüfatında geniş potensial imkanlar mövcuddur, lakin bununla belə mülkiyyət münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi, sərbəst iqtisadi zonaların yaradılması və

digər sahələrdə təkmilləşdirməyə daha çox ehtiyac vardır. Lakin bununla belə digər sahələrlə müqayisədə kənd təsərrüfatında kifayət qədər ucuz işçi qüvvəsi mövcuddur ki, bu da xarici investisiyaların cəlb edilməsi baxımından kifayət qədər müsbət tendensiya sayıla bilər. Kənd təsərrüfatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi baxımından bazara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi də mühüm həmiyyət kəsb edir. Bundan əlavə ölkədə kredit-investisiya strategiyasının kənd təsərrüfatının maraqları baxımından qorunması da mühüm əhəmiyyətə malikdir. Daha doğrusu kənd təsərrüfatına xarici investisiyaların cəlb edilməsi baxımından sahənin spesifik xüsusiyyətlərinə xidmət edən dövlət aqrar investisiya siyasətinin işlənilməsi hazırlanması zəruridir. Qeyd etmək lazımdır ki, son illər ölkə prezidentinin sərəncamı ilə yaradılmış Dövlət İnvestisiya Şirkəti bu sahədə əhəmiyyətli funksiyalar yerinə yetirməli olsa da lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, adı çəkilən şirkətin kənd təsərrüfatında iri miqyaslı investisiyalar həyata keçirməsi müşahidə olunmur. Bu baxımdan dövlətin aqrar investisiya siyasətinin reallaşdırılması ilk növbədə kənd təsərrüfatında intensivləşmə proseslərinin reallaşdırılmasına xidmət etməlidir. Kənd təsərrüfatında dövlətin aqrar investisiya siyasətinin işlənilməsi həm də regionlarda kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının iqtisadi imkanlarının genişləndirilməsinə və eləcə də regionların sosial-iqtisadi inkişafının genişlənməsinə əlverişli şərait yarada bilər.

Aparılan araşdırmalar göstərir ki, yaxın perspektivdə kənd təsərrüfatı istehsalının texniki təminatının yaxşılaşdırılması ilə bağlı aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir:

- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının müəttəqqi texnologiyalarla təmin edilməsi, yeni texnologiyaların kənd təsərrüfatında tətbiqinin stimullaşdırılması;

- texniki təmir stansiyalarının, o cümlədən nəqliyyat və digər texniki servis xidmətlərinin formalaşdırılması çərçivəsində kənd təsərrüfatı texnikasından səmərəli istifadə edilməsinin təmin edilməsi;

- respublikada kənd təsərrüfatı texnikasının istehsalı ilə bağlı fəaliyyət göstərən müəssisələrin fəaliyyətinin stimullaşdırılması;

- kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının maddi-texniki resurslara olan ehtiyaclarını ödəmək məqsədilə fəaliyyət göstərən aqrolizinq müəssisələri ilə yanaşı rəqabət mühitünün inkişaf etdirilməsi və yeni, özəl aqrolizinq xidməti müəssisələrinin yaradılması;

- kənd təsərrüfatında maddi-texniki resurslar bazarının formalaşdırılması və əmtəə istehsalçılarının həmin bazara sərbəst daxilolma imkanlarının genişləndirilməsi və maddi-texniki resursların əldə edilməsi ilə bağlı qiymət subsidiyalarının tətbiq edilməsi.

1. Бобров В.Н. «О многоукладной экономике в аграрном секторе». Экономика сельского хозяйства. Москва 1998, №8, 43-45 с. 2. Чалбайев Л.Л. «Интенсификации производства рыночные отношения» Под редакцией А.И.Добрылина. Москва 1990, 287 с. 3. Добрынин В.А., Л.В.Беляев и др. «Интенсификации сельского хозяйства в условиях рыночного отношения» Экономика. Москва 1993, №8. 45-46 с,

Роль интенсивности в повышении производства сельскохозяйственной продукции

Ильхам Алтынташ

Интенсивность сельскохозяйственного производства отражает в себе увеличение производства товаров за счет повышения уровня производительности без увеличения отраслевых единиц и поголовья скота. Это в свою очередь тесно связано с вложением инвестиций в сельское хозяйство. В статье говорится о вложении инвестиций в интенсивность производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельскохозяйственная продукция, производство сельскохозяйственной продукции, интенсивность, экономический рост, широкое повторное производство, регулирование

The role of intensification on increasing production of agricultural products

İlham Altıntaş

Intensification of agricultural commodities production involves increasing the production through the increase of output per unit area and per animal unit. Such increase is closely related to increase in agricultural investments. The paper deals with the role of investments in intensification of agricultural commodities production.

Key words: agriculture, production of agricultural products, intensification, economic growth, extensive reproduction, regulation

